

ELEAZAR, AUSIÀS I LLÀTZER, TRES FORMES DISTINTES D'UN MATEIX NOM

Antoni Llull Martí

D'aquests tres noms, el primer és el que més directament representa el nom original hebreu, però mai no ha estat usual a Mallorca com a nom de bateig, i em sembla que tampoc al Principat ni a València. El segon és molt conegut per haver estat el del famós poeta valencià del segle XV, Ausiàs March, i el tercer ho és molt més per les narracions del Nou Testament. He cregut que convenia estudiar-los junts per mostrar com s'han produït aqueixes tres formes tan distintes a partir d'un mateix nom, que fou el d'importants personatges de la història d'Israel, citats a la Bíblia i en diverses fonts històriques, i també, en temps moderns, d'importants figures de la ciència o del pensament, sobretot a països del Centre i Nord d'Europa.

El primer Eleazar citat a l'Antic Testament fou el tercer fill d'Aaró, germà de Moisès i primer summe sacerdot hebreu. Els seus dos germans majors moriren abans que el seu pare, i per això Eleazar el succeí en el càrrec. Fou també el nom d'altres personatges bíblics: un dels fills d'Aminadab, un dels capitans del Rei David; un dels germans Macabeus, fills del sacerdot Mataties; un dels principals mestres de la llei, en el segle II abans de Crist, el qual durant la persecució dels jueus decretada per Antíoc IV, rei de Síria¹ morí com a màrtir per no voler renegar de la seva fe. I, com a mínim, de sis o set altres personatges no tan rellevants anomenats també dins la Bíblia. L'Església Ortodoxa venera Sant Eleazar de l'illa d'Anzersk, un monjo del monestir de Solovki, el qual visqué entre els segles XVI i XVII.

Sembla que no hi ha dubtes sobre el significat d'Eleazar, forma procedent de l'hebreu אֵלְעָזָר (*El'azar*) 'aquell a qui Déu ajuda'. A Israel, actualment, solen transcriure'l, en anglès, *Elazar*.² Un nom molt semblant és אֵלְעִזֶר, *Eliezer*, que significa 'Déu de l'auxili' o 'ajuda de Déu', i es troben personatges jueus de diverses èpoques que de vegades són citats com a Eleazar i altres com a Eliezer. Un altre nom hebreu compost amb els mateixos elements (*azár* 'ajudar' i *El* 'Déu') és אֶזְרֵאֵל *Azrael* (o *Azriel*), que sol ésser interpretat com a 'ajuda de Déu' talment com Eliezer.

Azarias té la mateixa significació, però amb יָה (Yah, forma acurçada de יְהוָה *Yahvé* en lloc de אֱלֹהִים *El* 'Déu'). Una significació semblant té Àsdрубal o Hàsdрубal, nom del general cartagi-

¹ Citat dins el *Segon Llibre dels Macabeus*, capítol 6, v. 18.

² SIDI, SMADAR SHIR, *The complete book of Hebrew baby names*, New York, 1989, p. 30.

nès fundador de Cartagena en el segle III abans de Crist, en el qual el nom de Déu hi es representat per *Baal* 'el Senyor' (=Déu). Un altre nom compost amb *Baal* és Anníbal o Hanníbal, parent de l'anterior i el seu successor en el comandament de les tropes cartagineses a Ibèria.

La forma llatina corresponent a Eleazar, agafada de la grega Ἐλεάζαρος (*Eleázaros*), és *Eleazarus*, i les adaptacions que se n'han fet en diverses llengües europees no es decanten gaire d'aqueixa. Eleazar és com s'usa per escrit en la nostra llengua i en la castellana, i també en anglès, alemany, polonès, danès, suec, txec, eslovè, romanès i macedoni. En portuguès apareix una mica canviat, per l'accent gràfic sobre la *a*: *Eleázar*. I en francès pel mateix signe sobre la segona *e*: *Eléazar* o *Elzéar*. També uns signes diacrítics diferencien la forma gràfica hongaresa: *Eleázár*, i en la finesa, hi apareix amb la *z* canviada per *s*: *Eleasar*. En italià és *Eleazaro*. I amb l'alfabet ciríl·lic, en rus, és Елеазар.

Cap a l'any 1286 a la petita població de Robians, dins la diòcesi d'Apt, a poc més de 50 km. d'Avinyó, el comte Hermengaud de Sabran i Lauduna d'Albe, anomenada "la bona comtessa", tingueren un fill al qual posaren per nom Ausiàs. Aquesta forma és la que havia pres en occità el llatí *Eleazarus*, possiblement passant per una forma semblant a *Elzears*, que es trobava també en francès. En la pronunciació de la llengua d'oc, en molts de casos, darrera de les vocals *a* o *e* la *l* es transformava en *u* semivocal, cosa que també era normal en català. (Recordem la transformació dels mots *alba* > *auba*, *almud* > *aumud*, *falç* > *fauç*, *palma* > *pauma*, *espelma* > *espeuma*, i la pronunciació a Pollença de l'article *el* i el seu plural, *els* > *eu*, *eus*. D'*Elzearius*, forma llatina variant d'*Eleazarius*, degueren passar a *Elzears*, possiblement pronunciat *éuzea*§, o *éuzia*§, amb grafies vacil·lants com *Aulzeas*, *Alzeas*, *Auzias*, i també sorgí la variant *Augias*, forma usada de vegades en francès, però en aquesta llengua solen referir-se a Sant Ausiàs com a *Saint Elzéar de Sabran*. Sabran és una comunitat que es troba no molt lluny de Nîmes, dins el departament de Gard-Languedoc-Roussillon. La petita localitat de Robians, on nasqué el sant, ja no existeix, i el castell que fou dels comtes està actualment en ruïna. Isabel de Sabran fou esposa de l'infant Ferran de Mallorca, fill de Jaume II, i mare del desgraciat rei Jaume III.

A l'edat de deu anys casaren el fill del comte Hermengaud amb Delfina de Signe, la qual en tenia dotze. Tres anys després, arribat el dia de començar a viure junts, Delfina demanà a Ausiàs que li concedís el permís per fer un vot perpetu de castedat dins la seva vida marital. Ell, després de pensar-s'ho, hi consentí, i seguidament tots dos es feren terciaris de sant Francesc, i dugueren una vida de pietat i de penitència, cosa que no impedí Ausiàs d'acomplir amb la seva obligació, com a noble al servei del rei, de prendre part en les guerres del centre i sud d'Itàlia contra l'Emperador d'Alemanya Enric VII. L'any 1312, Ausiàs posà setge a Ariano, ciutat de la Campània, i la conquerí, fet que li valgué el títol de Comte d'Ariano.³ L'any 1317 era conseller de Carles d'Anjou, i després fou enviat com a ambaixador a París, on hi morí l'any 1323. La seva vida fou considerada exemplar i l'any 1369 el Papa Gregori XI el canonitzà, fixant el 27 de setembre per a la seva festa.

La fama d'aquest sant s'escampà per tot França, i aviat tingué devots que batejaren algun del seus fills amb el nom d'Ausiàs, sobretot dins la Provença, però mai arribà a ésser

³ Aquest nom, *Ariano*, em fa pensar que podria ésser germà del nostre Ariany. Coromines, a l'*Onomasticon Cataloniae*, no en dona prou clariïcs d'aquest nom, al qual es refereix dins l'entrada *Ariant*.

un nom dels més corrents. Abans que Pere March, comte de Ribagorça, de Dènia i de Gandia, diplomàtic i poeta, escollís el nom del sant comte de Sabran per al seu fill, aquest antropònim era pràcticament desconegut dins tots els regnes que formaven la Corona d'Aragó. Podria ésser que l'esmentat comte tingués una devoció especial, no sabem per quin motiu, a sant Ausiàs, o potser alguna relació personal molt acostada amb qualcú de la Provença que dugués aqueix nom. A causa de la gran fama assolida com a poeta per Ausiàs March, senyor de Beniarjó, al ducat de Gandia, el qual nasqué en els darrers anys del segle XIV i morí el 1459, el seu nom tingué durant el segle XV i XVI una certa difusió dins famílies nobles de València i, posteriorment, entre els plebeus, però no arribà mai a ser un nom popular i en arribar el segle XVII havia deixat d'usar-se. No he sabut trobar cap referència a un mallorquí amb aquest nom, però això no vol dir que fos del tot desconegut a l'illa, perquè de segur que alguns immigrants valencians, anomenats Ausiàs, o Osiàs, a principis del segle XVI habitaren a la Ciutat de Mallorca.⁴

A causa del fet que en el segle XVI encara no s'usaven els accents per marcar la síl·laba tònica dins un mot comú o un nom de persona, i que en el segle XVII Ausiàs havia deixat d'usar-se, dins la segona meitat del XX hi hagué una notable polèmica, entre reputats erudits, literats i filòlegs, sobre com calia escriure i pronunciar aqueix nom, si Àusies, Ausiàs o Ausías, la qual fou descrita i comentada amb gran detall per Germà Colón⁵. Aquest prestigiós lingüista, després d'un profund estudi, mostrà, quasi sense lloc a dubtes, que l'accentuació havia de ser oxítona, essent una de les principals raons el fet que en la pronunciació valenciana no hi ha finals de paraula acabats en ["\$s] sinó en [ies], i el nom sol trobar-se sempre escrit amb el final -as, grafia normal si aquesta última síl·laba era l'accentuada. Una variant del nom és *Osiàs*, en la qual el diftong *Au-* s'ha transformat en *O-*, com en el mot *ocell*. Cal no confondre'l amb Osees, nom del profeta, amb el qual no hi té res a veure.

En temps de Crist, *El'azar* havia caigut en desús, substituït popularment per la forma acurçada del nom, *L'azar*, que passà al llatí amb la forma *Lazarus*. Talment, o adaptada a diverses llengües, fou, de les tres citades, la que més reconeixement tingué a tots els països del món pels quals es propagà el Cristianisme. El personatge més cèlebre, d'entre els qui dugueren aquest nom, fou Llàtzer, germà de Marta i de Maria, amic de Jesús, el qual, en un dels seus miracles més coneguts, el ressuscità després de tres dies d'estar mort, segons ens conta Sant Joan al capítol 11 del seu Evangeli. I en el de Sant Lluc, al capítol 16, es conta que Jesús explicà que un pobre tot ple de nafres que els cans venien a llepar-li, anomenat Llàtzer, jeia al portal de la casa d'un home ric i menjava d'allò que sobrava a la taula d'aquest, i quan un i altre moriren, el primer fou portat pels àngels al cel i el segon a l'infern. També nomia Llàtzer un dels hebreus que defensaren Jesús davant Pilat, segons una narració apòcrifa.⁶

4 VAQUER, Onofre, *Immigrants a Mallorca, 1500-1550*, BSAL, 54 (1998), p. 131, on refereix que l'any 1510 es concertava el matrimoni d'Ausiàs Quintana, corder de València, amb Caterina, viuda de Gabriel Danús, i BARCELÓ, Maria, *Talla de la ciutat de Mallorca, 1512* referida a la nota 25, p. 46, hi relaciona un Osies Valencià, espadenyer.

5 COLÓN I DOMÈNEC, Germà, *El nom de fonts del poeta Ausiàs March*, dins Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, t. XLVI (1970) pp. 161-214, reeditat dins l'obra del mateix autor *La Llengua Catalana en els seus textos*, vol. II, Curial, Barcelona, 1978, pp. 53-110.

6 *Actos de Pilato*, dins *Los Evangelios apócrifos*, edició d' Aurelio DE SANTOS OTERO, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1985, p. 411.

Aqueixes narracions evangèliques degueren ajudar molt a difondre el nom de Llàtzer, associant-lo sempre a l'amic de Jesús ressuscitat o al pobre mesell, i d'aquesta associació, sobretot amb l'últim, nasqueren els termes *fet un Llàtzer* o *fet un sant Llàtzer* quan volien referir-se a qualcú molt nafrat, fos per un accident o per malaltia. En castellà també diuen *estar hecho un lázaro*, amb un sentit semblant. En diverses llengües es conten llegendes relacionades amb el pobre de l'Evangeli, com la mallorquina d'*El canet de sant Llàtzer* que recollí mossèn Alcover al seu aplec de *Rondaies Mallorquines*.⁷

Així com la forma més acostada a la primitiva hebrea, *El'azar*, no ha estat mai usual com a nom de persona a Mallorca, Llàtzer sí que ho ha estat, tot i que no gaire. Se'n troben alguns dins el segle XIII, i poquíssims en els següents, possiblement perquè no resultava agradable recordar les circumstàncies de cap dels dos personatges del Nou Testament que havien dut aquest nom.

Llàtzer de Lloscos va ésser procurador reial a Mallorca durant el regnat d'Alfons el Magnànim, el qual, l'any 1445, li atorgà la baronia de Banyalbufar, i el seu avi, del mateix nom, ja havia estat també procurador reial. La possessió del terme de Palma anomenada Son Llàtzer, dins el terreny de la qual s'hi va fer l'hospital que en duu el nom, no té res a veure amb la família d'aqueix procurador reial. A la toponímia de l'illa, hi trobam altres referències a aqueix nom, com un Can Llàtzer dins el terme de Felanitx, prop d'Es Carritxó, i Son Llatzet és el nom d'un redol de cases dins el terme de Marratxí.

De Llàtzer de Betània hi ha una llegenda que diu que es ficà dins una barca amb les seves germanes i la mar els dugué fins a Marsella, d'on fou bisbe fins a la seva mort, i per això el tenen per sant patró de la ciutat, i en celebren la festa dia 31 d'agost. També és patró de Carcassona i d'altres localitats de França. La idea de considerar sant Llàtzer patró dels leprosos i d'aquells que tenen altres greus malalties de la pell segurament deu ésser inspirada pel pobre citat a l'Evangeli de sant Lluc, que també ho és de l'Orde mendicant de Sant Llàtzer, però em sembla que en molts de casos es confon amb el ressuscitat. Sant Llàtzer, bisbe de Milà, fou martiritzat a Trieste, en el segle V, i un altre del mateix nom, un monjo, que pintava imatges religioses, el tenen per patró els pintors.⁸ I finalment, Lazar Hrebeljanovic, el darrer emperador o tsar de Sèrbia, en el segle XIV, és venerat com a sant per l'Església Ortodoxa.

Com en el cas d'Eleazar, de Llàtzer no en trobam variants gaire notables en els principals idiomes europeus. La forma llatina *Lazarus* s'usa, talment, en anglès, en alemany, en holandès, en danès i en suec, i amb la forma *Lázaro* en espanyol i en portuguès. En francès l'escriuen *Lazare* i en italià, *Lazzaro*. En altres llengües s'han fet usals formes més curtes, com en el cas de la nostra: *Lazar* en suec, en eslovè, en macedoni i en serbocroat. I amb les mateixes lletres, però amb un signe sobre una o les dues vocals, trobam *Lazăr* en romanès, *Lazár* en eslovac, i *Lázár* en hongarès, llengua en la qual també s'usa *Lázó*. En polonès, la forma normal és *Lazarus*. Els jueus nord-europeus parlants de *yiddish* consideren *Lejzer* (pronunciat [láiz'], com a equivalent de Llàtzer, i també com a forma acurçada de *Eljezer*, és a dir, que *Lejser* tant pot representar un nom com l'altre.

7 ALCOVER, Antoni M. *Aplec de Rondaies Mallorquines d'En Jordi des Recó*, edició definitiva, Edit. Moll, diverses reedicions, tom V, p. 93.

8 CAHIER, Ch., *Caracteristiques des saints dans l'art populaire*, Paris, 1867, t. I, p. 621.

Llàtzer com a llinatge es troba en castellà amb grafies molt desbaratades, a causa, segurament, d'escrivans que no coneixien el català, els quals, sense més referència que la forma oral, el posaven com millor els semblava: *Llácer*, *Lláçer*, *Llázer*, *Llâtcer*, *Llâtçer*, *Llâtcher*, *Llâtser*, *Llâcher*, *Llache*, *Llatche*, *Llatxe*, i potser n'hi hagi encara alguna altra. El llinatge català *Llatje* podria provenir d'una d'aqueixes deformacions, però també és possible que representi el nom de l'*herba llatge* 'especie d'estepa negra', mot que no he sabut trobar al DCVB ni al diccionari de l'Institut, però que el cita Coromines com a usual al Maestrat, i que seria alteració d'*abellatge*, nom que donen a València a aqueixa mata perquè amb ella es fabricava tradicionalment el "capús" o "caraputxo", (capciró o capdamunt) dels bucs d'abelles.⁹ En llengües eslaves es troben també diversos llinatges constituïts per patronímics de *Lazar*, pertanyents, normalment, a famílies jueves: *Lazaroff*, *Lazarow*, *Lazarovitch*, *Lazarowics*, *Lazarowitz*, i altres semblants.

Del nom *Llàtzer*, segurament a causa de les connotacions amb els dos personatges del Nou Testament esmentats, en sortí el mot *llatzeret*, nom dels establiments on antigament eren obligats els malalts, i els possibles infectats, a fer-hi quarantena o a residir-hi permanentment, però fou, en aquest cas, una derivació indirecta. Resulta que a Venècia, a principi del segle XV, convertiren l'illa de Santa Maria di Nazaret en un lloc de confinament de romeus o altres viatgers suspectes d'estar infectats per alguna malaltia contagiosa, i allà els feien fer, amb tot allò que duïen amb ells, la quarantena. A causa de la recordança dels *Llatzers* bíblics, i que sembla que ja existia en italià una dita paral·lela a la nostra, *pare un San Lázaro*, o *un Làzzaro uscito di sepoltura*, a l'establiment venecià que en principi havia estat anomenat popularment *Nazareto* aviat li canviaren el nom per *lazareto*, i entre els segles XVI i XVII es propagà aquest nom a distintes llengües: *lazzaretto* (i posteriorment *lazzaretto* en italià; *Lazarett* en alemany; *lazarette* en francès; *lazareto* en castellà, *llatzeret* en català). A moltes ciutats portuàries del Mediterrani fou costum posar als establiments hospitalaris on es confinaven els leprosos el nom de *Natzaret*, per motius pietosos i en recordança del nom de la població on havia viscut Jesús durant quasi tota la seva vida, i per contaminació del nom de l'esmentat mesell de la paràbola, quasi sempre acabaren essent anomenats *llatzeret* o els seus equivalents en altres llengües, com en els exemples que he mostrat, i en alguns casos, possiblement el de la ciutat de Mallorca, es procedí a la inversa, és a dir, llocs que en principi foren anomenats *llatzeret*, els canviaren el nom per *Natzaret*.¹⁰

Un adjectiu derivat del nom personal, *llatzerat*, significa, segons el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, "afligit, ple de mals, desgraciat", o, també, "que pateix el mal de Sant Llàtzer". Un *llàtzer* és segons el mateix diccionari, "una persona en estat molt lamentable, plena de cops, de nafres, etc." o, hiperbòlicament, "una persona tota estripada, tacada", i encara "un infeliç un pobre home". En altres llengües, el nom personal, ha estat també usat per a designar una persona miserable, com és el cas del castellà i portuguès *lázaro*, de l'anglès *Lazar*, de l'alemany *Lazarus* i de l'italià *lazzaro*. A Nàpols diuen o deien *lazzarone* a qualsevol pobre de la classe més baixa, fos o no un miserable o captaire. La semblança de

⁹ COROMINES, Joan, *Diccionari Etimològic i complementari de la Llengua Catalana*, Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1985, tom V, p. 95 i tom I, p. 9, sota la veu ABELLA.

¹⁰ COROMINES dins el *Diccionari Etimològic* citat, p. 95, fa notar que al mapa del Cardenal Despuig (s. XVIII) l'actual *Natzaret* hi figura com a *Lazareto*.

llatzerat, en forma, i en part en el significat, amb el castellà *lacerado*, ha fet creure a molts que un i altre provenen del nom de persona. En el cas nostre sí que sembla prou segur que ho és, però no en el cas de la forma castellana, que és més probable que sigui derivada del verb *lacerar*, provinent del verb llatí *lacerare*, que significa 'esgarrar, rompre, torturar, arruïnar', com també hi deu procedir el portuguès *lazerar*. La forma corresponent en català és *lacerar*, coincident amb la castellana, la qual tradueixen alguns per *llatzerar*, verb que no figura al diccionari normatiu.

En castellà antic aparegueren les formes *lazdrar* i *lazzar* amb el sentit de 'patir, sofrir, penar', i *lazdrado* o *lazrado* es deia a un que patia molt, o era considerat un pobre miserable. Hi hagué, ja en el segle XVI, una polèmica sobre si aqueixos mots provenen del verb llatí *lacerare*, o de *lázaro*, substantiu derivat del nom personal amb el sentit de 'leprós' o 'captaire', i sembla que encara no està ben aclarit, si bé Coromines creu que és més probable que provinguin de *lacerare*, com també el mot castellà *lacerio*.¹¹ Del llatí *lazarus* sortí en francès antic el mot *lazre*, que acabà transformat en *ladre*,¹² amb el qual es designava un leprós o un pobre indigent, mot encara usual, si bé molt rarament. Amb aqueixa forma es anomenat també el sant: *saint Ladre*. I un derivat de *Lázaro* exclusiu del castellà és *lazarillo* 'persona o animal que guia un cec', del nom del protagonista de la famosa novel·la picaresca del segle XVI *Vida de Lazarillo de Tormes*.

Els membres de la congregació de pares missioners fundada per sant Vicenç de Paül, que tenen casa a Palma des de l'any 1736, al carrer de la Missió, a Espanya solen ser anomenats pares paüls, i a altres llocs vicentins, però a la majoria de països del món són més coneguts per *lazaristes*, per haver estat fundada la congregació al priorat de sant Llätzer, de París, l'any 1625, la qual estava al carrer que avui en dia duu el nom *Saint-Lazare*, un dels més coneguts de París, on es troba l'entrada a una de les principals estacions de tren de la ciutat, la segona de França en tràfic de passatgers. També es diuen *lazaristes* els cavallers de l'Orde Hospitalària de Sant Llätzer, que en principi tenia com a principal missió assistir els leprosos.

Hi ha hagut personatges molt importants que han dut Llätzer o alguna de les formes equivalents en altres llengües, com a nom o cognom, entre els quals el Dr. Ludwik Łazarz Zamenhof (o Ludvik Lejser Samenhof, en yiddish), inventor de l'Esperanto, el filòleg espanyol Fernando Lázaro Carreter, el financer, mecenes i col·leccionista d'art, també espanyol, José Lázaro Galdiano, l'italià Lázzaro Spallanzani, un dels més famosos biòlegs del segle XVIII, i entre els personatges de ficció, el *Lázaro de Tormes* ja anomenat i *Lazarus Long*, el més emblemàtic dels herois de Robert A. Heinlein (1907-1988), escriptor clau en l'Edat d'Or de la ciència-ficció.

¹¹ COROMINES, Joan, *Diccionario Crítico Etimológico de la Lengua Castellana*, Editorial Gredos, Madrid, 1955-1957, volum III, p. 5-6.

¹² Pàgina Web del *Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales* > Portail lexicales > Etymologie, s.v. LADRE, subst. et adj.